

מערכה רעו. טומאת אוכלין בנבלת עוף טהור (קה,א-ב)

לטמא" נאמר רק בדבר הראוי לטומאת אוכלין, אין ספק ששיעור כזית אינו מטמא.

ר' חייא בר אבא פשט⁴ שהכזית אכן מטמא, כי מחוסר קריבה אינו כמחוסר מעשה⁵.

דעת חכמים כשיש בנבלה כביצה

לכאורה החידוש המיוחד של ר' מאיר הוא בהחשבת מה שאינו אוכל כאוכל, ולענייננו – החשבת הכזית כאילו היה כביצה, אבל בשאלה מה נחשב "סופו לטמא" אין הבדל בין ר"מ לחכמים. לפיכך יש לשאול: מדוע הגמ' לא מסתפקת על שיטת חכמים ובשיעור כביצה?⁶

תוס' (ד"ה ומטמא) סוברים, שכאשר יש שיעור כביצה – אין ספק שהנבלה נחשבת "סופו לטמא", ואפילו אם היא על הארץ. הגרי"ז מסביר זאת (וכעין זה בדרכי יושר), שעניין "סופו לטמא" מתחלק לשני סוגים: בנבלת עוף טהור שיש בה כביצה, חלה על הנבלה טומאת אוכלין ממש, ואין בזה חידוש מיוחד, ולפיכך טומאה זו חלה גם כשהדבר מחוסר מעשה. אבל בכזית אליבא דר"מ אין טומאת אוכלין ממש, אלא רק דין שיטמא, ותנאי לכך הוא שלא יהיה מחוסר מעשה. אולם מרש"י (ד"ה ומטמא, ראה להלן) מבואר שגם בשיעור כביצה, אם האוכל מונח על הארץ – הרי הוא צריך הכשר, ואינו נחשב "סופו לטמא טומאה חמורה".

בירור ראיות הגמרא

לאחר שר' חייא בר אבא פשט את הספק לחומרא מסברתו, הגמ' מנסה לפשוט את הספק להיפך מהמשנה בטהרות, האומרת שנבלת עוף טהור "צריכה מחשבה, ואינה צריכה הכשר, ומטמאת טומאת אוכלין בכביצה", והגמ' חותרת להוכיח שזוהי דעת ר' מאיר. בנוסח ההוכחה קיימות שתי גרסאות: על פי הגרסה שלפנינו, הגמ' קובעת שהרישא "אינה צריכה הכשר" היא דעת ר' מאיר דווקא. על כך תמה רעק"א בגליון הש"ס: הרי גם חכמים מודים בדין זה שנבלת עוף טהור אינה צריכה הכשר, לפי תירוץ רב דימי לעיל?⁷ בשטמ"ק (אות ב) מביא גרסה אחרת, לפיה הגמ' מוכיחה

נאמר בתורה (ויקרא יז,טו): "וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר, וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב וטהר". חז"ל (בספרא אחרי מות פרק יא) מלמדים שמדובר על נבלת עוף טהור דווקא, והיא מטמאת כאב הטומאה בשעת אכילתה (בהיותה "בבית הבליעה"), את האדם האוכל אותה והכלים שהוא נוגע בהם, אבל איננה מטמאת אדם הנוגע או נושא אותה. עם זאת, קיים כלל ולפיו דבר שסופו לטמא טומאה חמורה – מטמא אוכלין טומאה קלה, כאילו היה אוכל טמא, ואפילו אם לא הוכשר לטומאה על ידי מים, ולא נגע בו שרץ וכדומה (על מקור הכלל ראה במערכה הקודמת).

הסוגיה עוסקת בפרטי דין זה: אימתי נחשב העוף כ"סופו לטמא טומאה חמורה", ומדי חומרת הטומאה שהוא מטמא.

ספקו של רבי אבא בר שמואל

ר' אבא בר שמואל¹ שאל את ר' חייא בר אבא האם נבלת עוף טהור מטמאת בכזית לדעת ר' מאיר. הגמ' מבארת שהשאלה היא כאשר האדם אוהז את הנבלה בידו²; כאשר הנבלה על הארץ – אין ספק שאינה מטמאת, ומאידך כשהיא בפיו – אין ספק שמטמאת³; אולם כאשר היא בידו – יש להסתפק האם במצב זה הנבלה נחשבת כעומדת לטמא את טומאתה החמורה ("מחוסר קריבה כמחוסר מעשה דמי").

רש"י מפרש, שהשאלה מוסבת על טומאת אוכלין הקיימת בנבלת העוף הטהור, מדין "סופו לטמא טומאה חמורה": האם במצב זה הכזית נחשב כאוכל טמא. בדרך כלל, אוכל מטמא רק בהיותו בשיעור כביצה, וכך שנינו (טהרות פ"א מ"א) על נבלת העוף הטהור עצמה, שמטמאת טומאת אוכלין בכביצה. אך מכיוון שהיא בידו – שמא תטמא אף בשיעור כזית, הראוי לטמא בבית הבליעה. עוד מסביר רש"י, שהשאלה נשאלת דווקא לדעת ר' מאיר, מפני שהוא סובר ששעיר המשתלח מטמא אוכלין בחייו, למרות שבעל חיים אינו ראוי כלל לטומאה, ואם כן הוא הדין לפחות מכביצה; אבל לדעת חכמים, שסוברים שדין "סופו

הל' שאר אבה"ט גא, ועיין נדה מבב: "מקום נבלת עוף טהור בלוע היו או בית הסתרים הוי".

4. כך גרסת רש"י ד"ה הכי גרסינן ושטמ"ק אות א.

5. מצאנו דעה דומה בתוספתא בזבים (פ"ה ה"ו), שם הובאה המשנה בטהרות האומרת שנבלת עוף טהור מטמאת טומאת אוכלין בכביצה, והתוספתא אומרת שזוהי דעת ר' יהושע, ואילו ר' אליעזר סובר שמטמאת בכזית, ולדעתו – בכל מקום בו היא נמצאת.

6. לשיטת הרמב"ן (ראה במערכה הקודמת) שלרבנן דר"מ לא נאמר כלל דין סופו לטמא טומאה חמורה – השאלה מיושבת בפשטות, וכך גם לגבי הבעיא בהמשך על "מונין בו ראשון ושני" (עמד על כך בשפת אמת).

7. לשיטת הרמב"ן ה"ל הרי זה מיושב, וכן כתב הרש"ש, שמכאן משמע שלרבנן אין צורך על כל פנים בהכשר מים.

1. בשטמ"ק: ר' אבא בר ממל, המוזכר מספר פעמים כנושא ונותן עם ר' חייא בר אבא (בבא קמא להב, וקוב, ושבועות מב,ב).

2. לשון הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה (מובאת בהרחבה להלן): "משקיחנה בידו וחשב לבלעה", וכן בפירוש המיוחס לר"ח: "דנקיט לה בידיה ובעי לאוכלה". מרש"י (ד"ה ומטמאה) משמע שלא כן, אלא מדובר במי שעדיין לא חשב לאוכלה, וראה להלן הערה 9.

3. רש"י (ד"ה דנקט בפומיה) מסביר: "דאם היו אוכלים אחרים לתוך פיו – מטמאתו, דהא הגיעה לטומאה חמורה בהאי שיעורא". משתמע שרצונו לומר שהנבלה כבר מטמאת, שכן זהו "בית הבליעה" (ובשטמ"ק אף הגיה "מטמאין" במקום "מטמאתו", כלומר, שהאוכלין שבפיו אינם נטמאים במגע הנבלה, אלא מיטמאין מהאדם עצמו, מאחר שכבר נטמא). אבל הדברים קשים, שכן נבלת עוף טהור מטמאת את האדם רק בהיותה בגרונו, ולא בפיו (ספרא אחרי מות פרק יא,ג ורמב"ם

"כי תיבעי לך דנקיט ליה בידיה". לדעת ר' מאיר הכזית נבלת עוף טהור שביד האדם מטמא טומאת אוכלין. הגמ' מסופקת האם "מונין לה ראשון ושני" ומסיקה שלא. לדעת רוב האחרונים, פירוש הדבר שהנבלה היא ראשון לטומאה, ומטמאת את התפוז לעשותו שני, ודין התפוח תלוי: אם הוא חולין, שאין בהם שלישי לטומאה - הרי זה טהור, ואם הוא תרומה - טמא. יש מפרשים ש"אין מוניס" היינו שהנבלה מטמאת רק דבר אחד ולא יוצרת שרשרת טומאה, והתפוח טהור אפילו אם הוא של תרומה.

בחמדת דניאל פירש אחרת: אין ספק שהנבלה איננה אב הטומאה ביחס לאוכלין, והספק הוא האם יש בכוחה ליצור שרשרת טומאה (שהנוגע בה יהיה שני, ויטמא תרומה הנוגעת בו להיות שלישי לטומאה), או שמא אין בכוחה ליצור שרשרת טומאה כלל, ודיה שתטמא רק את האוכל הנוגע בה¹⁰. לפי דרך זו, הדגש בתשובת הגמ' איננו על כך שהנבלה לא מטמאת את האדם במגע, שהרי מצינו בטומאת אוכלין, שאף על פי שאינם מטמאים אדם במגע - הם יוצרים שרשרת טומאה. הדגש הוא על כך שהנבלה לא מטמאת אדם במגע: רק מה שמטמא אדם במגע יוצר שרשרת טומאה, ולא מה שמטמא אדם באופנים אחרים, וטומאת האוכלין שלו היא רק מכח "סופו לטמא טומאה חמורה"¹¹. כפירוש זה משתמע בראב"ד (הל' שאר אבות הטומאות חג), שתמה על הרמב"ם, הפוסק שפיגול ונותר הם ראשון לטומאה והאוכל הנוגע בהם נעשה שני, מן הסוגיה כאן: "דגרסינן בזבחים... כל היכא דמטמא אדם במגע מונין בו ראשון ושני, אבל נבלת עוף טהור לר' מאיר

שהמשנה הולכת כדעת ר' מאיר רק מהסיפא, שמליקה מטהרת, ונראה שזו היתה גרסת רש"י ותוס'⁸.

מאחר שהגמ' אמרה שהספק אינו אלא במי שאוחז בידו, יש לשאול: מניין יודעת הגמ' שזהו המקרה הנדון במשנה? רש"י (ד"ה ומטמאה) מסביר, שאנו יודעים זאת מהמשפט "צריכה מחשבה ואינה צריכה הכשר": אם היא בפיו - מדוע היא צריכה מחשבה? הרי "אין לך מחשבה גדולה מזו"! ואם היא על הארץ - מדוע אינה צריכה הכשר? הרי אין סופה לטמא טומאה חמורה, ואפילו אם יש בה כביצה (כפי שהתבאר לעיל). אלא על כרחך מדובר במצב ביניים, שהיא בידו. תוס' (ד"ה ומטמא), כשיטתם הנ"ל שכביצה מטמאת אפילו כשהיא על הארץ, כותבים שהגמ' יודעת שמדובר במי שמחזיק בידו, כי אם מדובר במונחת על הארץ - פשיטא שמטמאת רק בשיעור כביצה ולא בפחות מכך⁹.

הבעיא על מונין ראשון ושני

הגמ' מביאה ספק נוסף בעניינה של נבלת עוף טהור בשיטת ר' מאיר: האם מוניס בה ראשון ושני. על כך פושט ר' זירא שאין מוניס, כי אין מוניס אלא בטומאה המטמאת אדם במגע. רש"י מפרש שהספק נאמר בשיטת ר' מאיר דווקא, כי הוא מוסב על כזית, שמטמא טומאת אוכלין רק לדעת ר"מ, כאמור. לגבי תשובת הגמ' פירש רש"י, שמניין ראשון ושני נאמר בתורה לגבי טומאת שרץ, המטמא במגע, ומכאן למדנו שמניין זה קיים רק במטמאים במגע.

נחלקו אחרונים בפירוש ספקה של הגמ': יש שפירשו (חק נתן, קרן אורה ותוספת קדושה), שהספק הוא מהי דרגת הטומאה של הנבלה: האם היא נחשבת לעניין אוכלין הנוגעים בה כאב הטומאה, והם נעשים ראשון לטומאה, והאוכל הנוגע בהם נעשה שני; או שמא דינה רק כראשון, ככל אוכלין טמאים, והנוגע בה נעשה שני, ואוכל שיעג בו ייעשה שלישי. לפי דרך זו, הדגש בתשובת הגמ' הוא על טומאת האדם: רק מה שמטמא אדם במגע נחשב כאב הראוי לעשות את האוכלין ראשון לטומאה, ואילו נבלת עוף טהור, שאיננה מטמאת אדם במגע, אינה עושה את האוכל הנוגע בה ראשון לטומאה.

וההמשך "דמחאת לארעא לא תיבעי לך" הוא בארמית, מסתמא דגמרא. גם הלשון "תיבעי לך" ולא "מיבעיא לי" משמעה כן. כיוצא בזה ממש כתב בתורת חיים (עבודה זרה מז,א) על "בעי ריש לקיש... באילן שנטעו מתחלה לכך לא תיבעי לך... ואלבא דרבי יוסי בר יהודה לא תיבעי לך...". צמצום הבעיא הוא מסתמא דגמ', ולא מדברי ר"ל. עוד מצינו בשבת נא,ב: "מחליפין לפני רבי: של זו בזו מהו? נאקה באפסר לא תיבעי לך... כי תיבעי לך גמל בחטם מאי... אמר לפניו רבי ישמעאל ברבי יוסי...". ובהמשך (נב,א, פעמיים) מובאת מימרא זו בלא המילים בארמית שבאמצע.

10. בחמדת דניאל דקדק כך מלשון רש"י "דגמר משרץ דכתיב ביה מנין ראשון ושני" וכו', ששמע שרוצה לומר שעצם המושג של מנין ראשון ושני הוא החידוש שנכתב בשרץ, ועליו אנו מתלבטים האם נאמר גם כאן. אף הביא דוגמא לכך מהגמ' בפסחים כ,א: "אימור דמהניא ליה חיבת הקודש לאיפסולי גופיה, למימני ביה ראשון ושני נמי?", עיין שם.

11. מחלוקת זו משפיעה גם על הבנת הבעיא הבאה בגמ', לגבי חיבור אוכלין על ידי משקין, ראה במערכה הבאה.

8. רש"י - כך דייק השטמ"ק, כנראה מכך שלא פירש את "האי סברא ר' מאיר" ברישא, למרות שטרח להסביר זאת בהמשך הגמ' לגבי הסיפא. תוס' - נראה בעליל שגרסו כך, מנוסח ד"ה ומדסיפא. וכן מפורש בתוס' בב"ק עז,א ד"ה פרה: "ובפרק טבול יום בעי למידק דההיא דצריכה מחשבה ואין צריכה הכשר דטהרות אתיא כר"מ מדסיפא ר"מ דקתני שחיטה ומליקה מטהרת" (ציינן לו בחק נתן).

9. הדברים מוקשים, שכן בתוספתא בזבים (הנ"ל הערה 5) סובר ר"א שמטמאת טומאת אוכלין בכזית, ומשמע שכן הדין בכל מצב, וצריכה המשנה לאפוקי משיטתו. לשיטת הרמב"ם והמיוחס לר"ח הנ"ל (הערה 2), ש"נקיט בידיה" הוא כדי לאוכלו, נראה שאין כוונת הגמ' לומר שהמשפט "צריכה מחשבה ואינה צריכה הכשר" עוסק במקרה זה דווקא של החזקה בידו כדי לאוכלו, שהרי אם עומד לאוכלו - אינו צריך מחשבה נוספת. מסתבר שלדעתם בשעת המשא ומתן בין ר' אבא בר שמואל לבין ר' חייא בר אבא לא חילקו כלל בין המקומות השונים בהם נמצאת הנבלה, ולכן פשטו מהמשנה באופן סתמי, ודחו. רק לאחר מכן הוסיפה הגמ', שבאופן שנקיט בפומיה או מחתא אארעא אין מקום להסתפק, אלא רק בנקיט בידיה. ראה לדבר מכך שהמשפט הראשון בדברי רחב"א הוא בעברית: "נבלת עוף טהור לר"מ מהו",

האדם נטמא מאחיות הכזית בידו כאילו כבר בלעו! ובוזה מתבלט החידוש הגדול, שלמרות שהנבלה ביד האדם נעשית כאב הטומאה לטמא את האדם – איננה כאב לטמא אוכלין ולעשותם ראשון. כך גם משתמע מזה שהרמב"ם אינו מזכיר כלל את שיעור כזית, כי לא זהו הדגש בשיטת ר' מאיר, שלדידו כזית נחשב אוכל כמו כביצה לטמא טומאת אוכלין, אלא החידוש הוא שהכזית שבידו נחשב ככזית בבית הבליעה. לא רק מדיוקי לשונו משמע כך, אלא מכל אריכות דבריו: הרמב"ם מפרט כאן את אבות הטומאות והדרכים שבהן הם מטמאים, ובא לבסס את העניין שנבלת עוף טהור מטמאת רק באכילה ולא במגע, ומה לו להרחיב על טומאת האוכלין מדין "סופו לטמא טומאה חמורה"? על כרחך לדעתו הגמ' דנה האם לר"מ הנבלה מטמאת בידו טומאה חמורה¹⁴.

סיכום

לדעת ר' מאיר, כזית מנבלת העוף הטהור מטמא טומאת אוכלין (אפילו אם לא הוכשר על ידי מים ולא נטמא על ידי שרץ וכדומה), משום ש"סופו לטמא טומאה חמורה". הגמ' מבדילה בין כזית המונח על הארץ, שאינו מטמא, לבין כזית שנמצא בפי האדם, שמטמא, ולמסקנת הגמ' – אפילו הוא בידו.

הגמ' קובעת שטומאה זו בכזית לדעת ר' מאיר – "אין מונים בה ראשון ושני". יש מפרשים שאינה אב הטומאה, אלא ראשון, והאוכל הנוגע בה נעשה שני, וכן הלאה (רמב"ם ורוב האחרונים), ויש מפרשים שהיא מטמאת אוכל אחד בלבד, ואוכל זה אינו מעביר את הטומאה הלאה (חמדת דניאל בדעת רש"י; משמע בראב"ד). מדברי הרמב"ם משתמע, שלדעת ר' מאיר כזית הנבלה מטמא אפילו את האדם האוחז בו, כאילו כבר בלע אותו.

לדעת חכמים, כזית אינו מטמא כלל טומאת אוכלין, וכן הלכה (משמע ברמב"ם). בשיעור כביצה, יש אומרים שמטמא בכל מקרה (תוס'; משמע ברמב"ם), ויש אומרים שבהיותו על הארץ אינו מטמא ללא הכשר (רש"י). חומר הטומאה הוא כראשון לטומאה (רמב"ם).

הסוגיה: לדעת ר' מאיר בשעיר המשתלח, מכיוון שהשעיר עומד להדחות לצוק – דינו כאילו נדחה, ו"דחייתו לצוק – זו היא שחיטתו" (יומא סד, א), והדחיה לצוק מפקיעה ממנו טומאת נבלות. ודווקא מפני שאינו עומד לטמא טומאה חמורה נבלה – הוא מטמא טומאת אוכלין! (ראה בהרחבה בהערות המהדיר שם). והוא הדין לנבלת עוף טהור, שמכיוון שעומדת להאכל – דינה כאילו נאכלה.

אפשר להסביר את הרמב"ם כעין זה, גם על פי דרכו של רש"י בסוגיה: ר"מ מטמא בשעיר המשתלח כי הוא עומד לטמא טומאה חמורה בשלוחו, ודין "סופו לטמא טומאה חמורה" הוא כעין "כל העומד להיות אב הטומאה – כאב הטומאה דמי" (כעין "כל העומד" בשיטת ר"מ בגיטין לט, א וחולין עב, ב), אלא שגורה התורה שלא נאמר כך אלא לטומאה קלה ולא לטומאה חמורה. לכן לדעתו שעיר המשתלח מטמא אוכלין ומשקין, ואין צורך להגדיר שיש שם "אוכל" על השעיר, אלא מתקיים בו אב הטומאה ברמה מסוימת. מכיוון שכך, ר"מ מטמא בכזית, לא משום שלדעתו כזית נחשב אוכל, אלא משום שלדעתו חל כאן "כל העומד", וזהו מה שכתב הרמב"ם, שהרי זה כאילו כבר בלעו.

אין מונין בו", כלומר שהנבלה איננה אפילו כראשון העושה שני.

שיטת הרמב"ם

בהלכות שאר אבות הטומאות (ג, ב) פסק הרמב"ם: "אין נבלת העוף הטהור צריכה מחשבה לטמא טומאה זו החמורה, אלא כיון שבלע ממנה כזית מכל מקום – הרי זו מטמאה בבית הבליעה. חשב עליה לאכילה – הרי זו מטמאה טומאת אוכלין". נראה שכוונתו בסיפא לאוכל בשיעור כביצה, ככל טומאת אוכלין¹². הרמב"ם גם אינו מחלק בין מקומות שונים שבהם נמצאת הנבלה, ומשתמע כדעת תוס', ששיעור כביצה מטמא בכל מקום (שפת אמת).

בהקדמת הרמב"ם לפירושו לסדר טהרות (מהדו' הרב קאפח עמ' טו-טז) הרמב"ם דן בהרחבה בסוגיה זו, וזו לשונו: "נבלת העוף הטהור... לענין המגע הרי היא כמו אוכלין טמאין בלבד... ואם נגעו אוכלין בכביצה ממנה – נעשין אותן האוכלין שני לטומאה, לא ראשון. וכבר נתבאר בגמר זבחים שרבי מאיר אומר שאף על פי שלא בלעה, משיקחנה בידו וחשב לבלעה – הרי זה כאילו בלעה, כי מחוסר קריבה לאו כמחוסר מעשה דמי. ואף על פי כן אינה נעשית לדעתו אב, שיהא האוכל הנוגע בה ראשון, לפי שאינה מטמאה טומאת אב בנגיעה כלל אלא בבליעה. ושם אמרו: נבלת העוף הטהור לר"מ מונין בה ראשון ושני או אין מונין בה? והיתה התשובה, שלדברי הכל, ואפילו לר"מ, כל היכא דמטמא אדם במגע – מונין בו ראשון ושני, כל היכא דאין מטמא אדם במגע – אין מונין בו ראשון ושני, כלומר, שהדבר שמטמא אדם במגע – הוא אשר אם נגע בדבר עושה אותו ראשון, ואם נגע הראשון בדבר אחר עושה אותו הדבר שני". הרמב"ם כאן כותב בפירוש שהנבלה מטמאת בשיעור כביצה דווקא. גם פירש את הספק כדעת רוב האחרונים הנ"ל, שהדין הוא האם הנבלה מטמאת אוכלין כאב או כראשון¹³.

אולם מכל מהלך דבריו משתמע כיוון אחר לגמרי בפירוש הסוגיה. מלשונו "שר' מאיר אומר... משיקחנה בידו וחשב לבלעה – הרי זה כאילו בלעה" משמע שר' מאיר

12. בשפת אמת כאן התלבט בזה. הדבר תלוי גם בפירוש הל' טז שם: "אבר מן המת מן העוף הרי הוא כנבלת העוף שפירש ממנו: אם היתה נבלת עוף טהור – מטמא טומאה חמורה בבית הבליעה בכזית, ואם חשב עליו לאכילה מטמא טומאת אוכלין. ואם היתה נבלת עוף טמא – מטמא טומאת אוכלין אם חשב עליו והוכשר. ואינו מטמא אוכלין אחרים עד שיהיה בו כביצה, כשיעור כל האוכלין לטמא, כמו שיתבאר". פשטות הלשון שהסיפא "ואינו מטמא" וכו' היא המשך למשפט על נבלת העוף הטמא, אבל העוף הטהור מטמא טומאת אוכלין בכזית (במהדורות המדויקות והמפוסקות שיצאו לאור בשנים האחרונות פסקו באופנים שונים, המשתמעים לכאן ולכאן). אפשרות אחרת: לגרוס ברישא "ואם חשב עליו לאכילה מיטמא טומאת אוכלין", ולזה אין צריך שיעור כלל, ולפי זה המשפט האחרון מוסב גם על העוף הטהור.

13. עמד בזה במרכבת המשנה הל' שאר אבה"ט יא, ו.

14. כפירוש זה משתמע בבירור גם מהפירוש המיוחס לר"ח כאן (כפי שהעיר המהדיר, ולא קישר זאת לדברי הרמב"ם הללו). בפירוש זה יש מהלך מחודש בכל